

L'eficàcia del còmic valencià

Daniel Torres és un nom conegut dins els ambients del còmic. Els seus personatges ja són coneguts arreu d'Europa, juntament amb una manera de fer historieta distinta, definida per unes coordenades on l'argument rep el mateix tractament que el dibuix

Albert NAVARRO

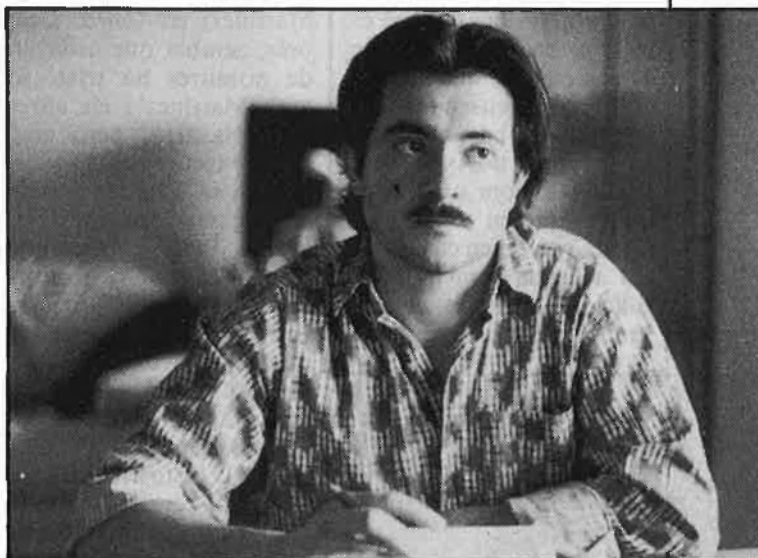
Ens acostem a casa de Torres, a les Torres del Tirys. Sobre l'estació de Feve cau un sol plomós, que ens esclafa les idees. Una vegada en el portal, un porter automàtic ens duu a un ascensor que ens canvia de nivell. Arribem a un ample saló, on un recepcionista ens fa una indicació cap a un llarg corredor cobert d'espills. La llum que s'escola des de baix ens recorda un aeroport. Finalment, una porta... Un segon porter ens dóna pas a un altre ascensor —¿nivell?— més amunt. Darrere de l'última porta hi ha Daniel Torres, que ens ofereix una copa mentre comencem l'entrevista.

—¿Conta'ns un poc com vas prendre contacte amb el món del còmic?

—Vaig fer dos anys

Belles Arts. Allí vaig conèixer Sento i Micharmut. Després, més tard, Mique i Calatayud. Però l'afició ja em venia de temps arrere, i va ser quan vaig acabar Belles Arts que em vaig plantejar què fer, si preparar unes oposicions o prendre'm açò seriosament i provar-hi. Vaig decidir de fer una història més o menys llarga, unes quinze pàgines, personatges... fer un guió... allò que pensava que podia ser una història pseudo-professional.

Vaig decidir-m'hi. Era la primera cosa que feia, perquè abans havia fet algunes coses amb la gent d'*El gat pelat*, i vaig arribar a tenir enllestit un àlbum en el moment en què van plegar. Va ser una història molt atractiva, mentre va durar. Aleshores vaig fer aquella història, *Asesinato a 64 imàgenes por segundo*, que vaig te-

«Per a mi, la diversificació del treball és vital»

/ J. Macia

nir sort i es va publicar, és a dir, que no tinc material de carpeta, així, no publicat. Bé, tinc algunes pàgines anteriors a aquella data.

—¿Això, quin any era?

—Era el 80, es va publicar en l'estiu del 80. Jo havia començat a treballar-la al Nadal anterior, en el 79. Treia temps de classe i anava fent-la. La vaig acabar, me'n vaig anar a Barcelona, a *El Vibora*, els va agradar i me la van publicar en l'especial de l'estiu. Vaig fer algunes coses per a ells fins que hi hagué algun problema, i me'n vaig anar a *Cairo*. Així, molt per damunt, és com va començar tot.

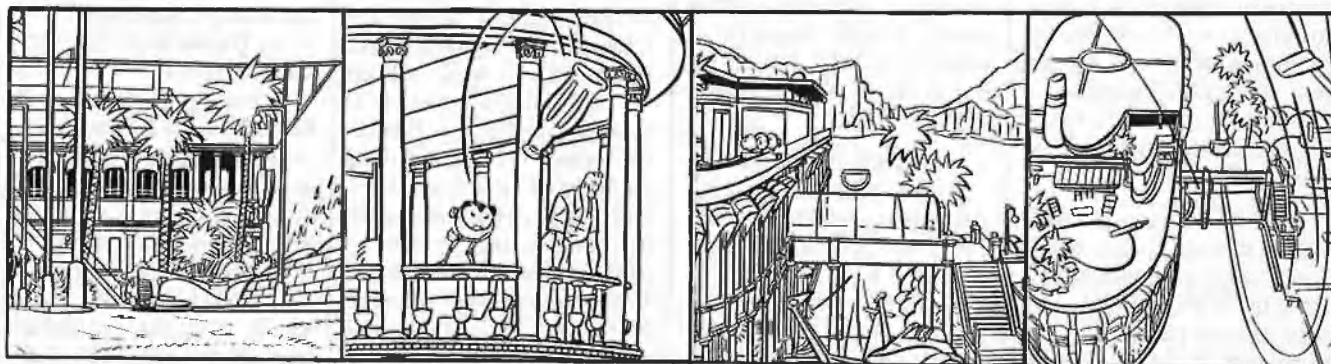
—Tu ets dels dibuixants valencians més coneguts,

tant dins com fora del país. ¿En saps els motius?

—Això es deu al fet d'haver publicat més, no cal dir-ho. Et dóna una gran confiança el fet que, tot allò que fas, ho pugues veure publicat. Perquè, d'alguna manera, això del tebeo és un mitjà de masses amb una darrera fase que és el lector. El fet que tu sàpies que algú ho llegeix, i el fet de veure-ho publicat, et donen una altra visió de tot.

—¿Com està el teu treball, de cara a l'estranger? ¿El consideren bé?

—Això és un aspecte molt important de la faena de l'editor. Cal que el producte siga vendible i, després, que l'editor sàpia vendre. Home, no tot allò

«Comence la historieta amb un guió molt elaborat.» «El misterio de susurro». Norma Editorial

que brilla és or. Pel que es veu, hi ha una edició de *Tritón* en suec que no han volgut ni ensenyar-me. Després, hi ha països on les edicions no ixen molt ben fetes, com ara Dinamarca, que en edició i en tot això no tenen cap tradició i estan començant a funcionar. No és com a França o ací.

«Tritón», un dels àlbums que més ha definit Daniel Torres

A França les revistes funcionen un poc com a butlletins, duen molta informació, un poc la idea del que vol traure Navarro (*Complot*) i Berenguer (*Europa Viva*). S'intenta fer una revista que no se centre únicament en la historieta, amb informació gràfica, molt de color... un poc per captar l'atenció.

—¿Penses col·laborar en algun dels projectes que esmentes?

—Ja ho veurem. Jo tinc la idea de col·laborar en alguna cosa amb Navarro. Però hi ha alguna pega. Ja saps què va passar amb el problema director (Joan Navarro)-editor (Rafa

Martínez) en *Cairo*. Després, sembla que cada un de nosaltres ha triat, jo amb Martínez i els altres amb Navarro, però això no és exactament d'aquesta manera, i tinc la idea de fer alguna cosa amb Navarro. Però és que tinc l'imperatiu d'acabar aquesta història que va començar a publicar-se quan Navarro encara treballava en *Cairo*. Si me n'anava amb Navarro, podia passar molt de temps, i deixar la historieta així, tallada, no em va semblar oportú. A part que m'agrada com funciona Martínez, m'agrada com a agent, és una persona, si vols, que aplica conceptes clàssics, perquè està acostumat a dur tots els il·lustradors de l'escola de San Julián, i ha d'aplicar uns altres conceptes per a treballar amb gent com nosaltres. De tota manera, amb mi s'ho ha fet bé; hi ha hagut algun problema, però res, els comptes clars. Ell m'ha cuidat molt per fora, i bé, un poc, tot açò ha estat pel seu treball.

—¿Què et semblen els darrers àlbums de *Complot*?

—Estan bé. És un poc la idea de què hem parlat. A mi, em sembla que el cas de *Cairo* va ser una cosa natural, per raons molt naturals, com ara la falta d'imatge, de la part de l'un, i el desig d'imatge, de la de l'altre. Després, una rivalitat personal sense sentit. A més, Navarro va veure en *Cairo* que ell no podia fer-hi el que li agradaria.

—¿I amb *El Víbora*?

—Ho vaig parlar amb Berenguer, fer alguna cosa per a *Europa viva*, i tampoc no li he dit que no. La meua idea, des del principi, ha estat no centrar-me en cap editorial.

—¿Penses diversificar el

teu treball de cara al futur?

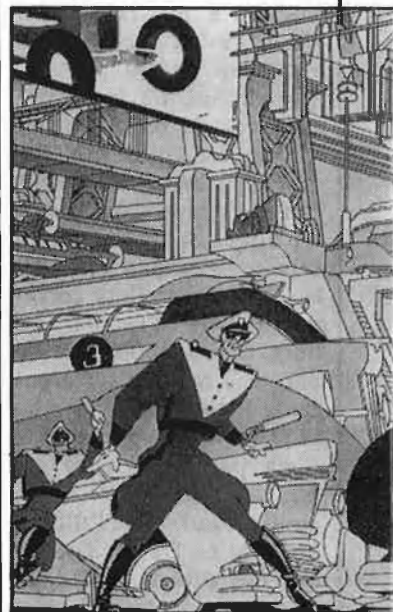
—Sí. Hi ha gent molt purista que diu que no. Per a mi, és bastant vital. Si compares què és la meua darrera historieta i què és el portafoli de *Babylone*, hi ha moltes coses en aquest que he dir aquí justament, i no en la historieta. (*Daniel ens ensenya un rètol de sobretaula de Cimarrón*). Veus, açò també m'interessa. He fet una tanca publicitària per a Ricard, samarretes... Cada proposta té un incendi. La publicitat, per exemple, té uns marges molts petits, perquè et marquen els gustos del client, però, d'altra banda, tens una possibilitat d'imposar el teu criteri des del moment en què et busquen. M'interessa tot, però, això sí, cal prendre-ho amb temps... ara, continue considerant la historieta com l'activitat més important. De moment, pense acabar amb *Saxon* i hi ha un quart àlbum sobre Roco Vargas que serà per a l'any que ve. Tinc projectes per a publicitat i, d'altra banda, l'experiència del portafoli em va agradar.

—¿Com veus el panorama editorial a l'Estat espanyol?

—Malament, però és un panorama més fresc que el francès, que apareix molt encotillat. Ací, pel fet contrari, hem d'elaborar un producte més apetible. Per exemple, el fet que nosaltres vulguem cuidar-nos l'àlbum, les guardes, la presentació... això, allí no ho fan. I això ha sorprès el mercat francès. Els francesos tenen encara un clixé elaborat de nosaltres, i, sovint, la pregunta obligada és ¿com ha superat el trauma del franquisme? Jo, a força de contestar-la, m'hi he preparat una resposta, i els dic que, al marge de la cultura del règim, hi ha ha-

gut uns altres corrents que han possibilitat la formació dels qui l'hem buscada. Que no ha estat el cas de passar-se quaranta anys sense saber què passava fora.

Per això, es sorprenen quan ens veuen amb un producte tan elaborat, tan al dia i tan modern. D'altra banda, açò, ja ho va comentar Navarro en una ocasió, mentre que ells no més han conegut els seus autors, nosaltres tenim l'avantatge de conèixer els mateixos, més els nostres. S'han sorprès de veure el llibre de Coll, i els sembla

«Faig una revisió d'allò que és un heroi»

modern, quan duia ja quaranta anys dibuixant.

—¿Quina és la teua tècnica de treball?

—En concret, amb la historieta, que és un mitjà molt elaborat, comence amb una bona documentació, amb un guió molt elaborat... Quan se m'acut un guió, procure documentar-me, desenrotllar-lo, deixar-lo reposar, prendre'l una altra volta, eliminar-ne la part sobrant, i afegir-

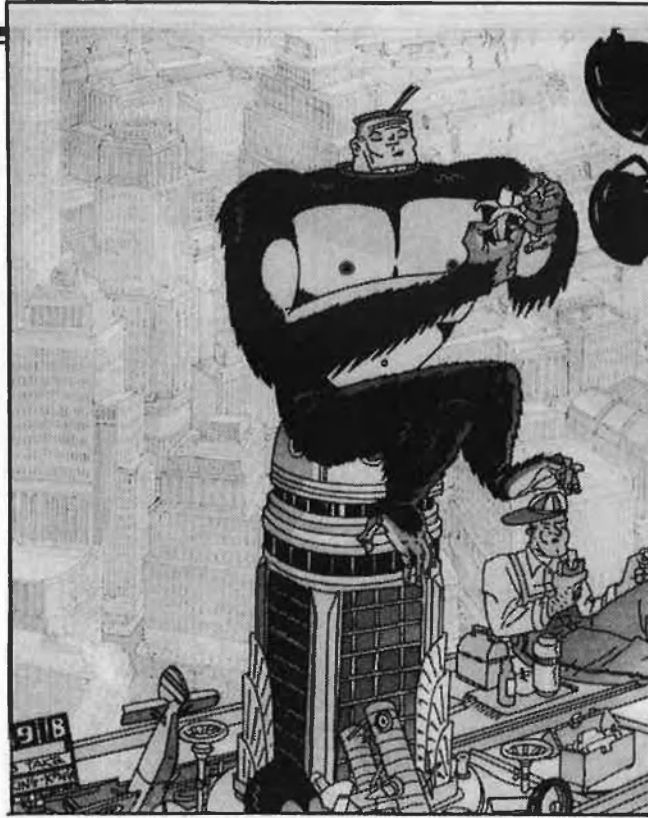
hi la que falte. Comence, doncs, a elaborar un argument i, després, a desenvolupar els diàlegs. Una vegada amb els diàlegs, passe al «decupage», que en diuen els francesos, i determine en cada pàgina fins a on arriba l'acció, i la dissenye. Tot això m'interessa tant com el fet de dibuixar, perquè aquest és un imperatiu professional; és a dir, ara com ara, cal saber solucionar ja cert tipus de problemes. Lògicament, la narració, el text, m'interessarà tant com el dibuix. Potser el fet que ha propiciat un poc això de l'«Escola Valenciana» ha estat un amor per la narració.

—Crec que aquest plantejament és aplicable a qualsevol professional de la historieta que ho siga. ¿Tens realment assumit això d'«Escola Valenciana»?

—No massa, cap dels quatre o cinc que podríem ser els integrants de l'engendre ens considerem com a tal, però, bé... La van batejar així des de Barcelona, i nosaltres seguim la història perquè ens pot haver vingut bé, inclús, en algun moment.

Ara, no és que em moleste, però ja no ho veig tan funcional. L'etiqueta ja no serveix per a molt. Dir «aquest autor pertany a l'Escola Valenciana» és una definició molt reduïda. Abans que calfar-se el cap i dir que és un tipus d'autor que s'interessa per això o per allò. El perill és un poc el fet que els francesos ho han assumit ja. Veus els tios amb això de l'«Ecol Valencien», i el problema és el mateix, no intentar definir un tio, i aquest no és el seu cas, perquè els francesos no tenen cap tipus d'escola geogràfica...

—¿Et penses que es van

«Els protagonistes em duen de cul»

prendre molt seriosament la d'Angulema?

—Amb el sarau que hi havia, tu mateix vas poder veure que allí ningú no es prenien res seriosament... A ells, els ve molt bé, sobretot en el pla informatiu, pel que fa als mitjans de difusió. Cada diari té la seua crònica diària.

Jo tinc retalls que envia el servei de premsa Casterman, que seleccionen i fotocopien les crítiques de la teua obra, tant en premsa com en ràdio, perquè, tant en ràdio com en televisió, quan trauen alguna cosa envien un certificat a l'editorial, que diu que, en tal data, en tal programa, van fer un comentari de la teua obra. I tinc una pila de coses de Casterman; per això, entenc que, quan diuen Daniel Torres, «ah, sí, de l'Ecol Valencien», en lloc de dir «doncs, és un espanyol que té aquestes característiques i tal...».

A mi, em molesta això, pel fet que ho trobe un poc indefinit. Sí, apliquen un poc el terme a una cosa que és «d'una línia moderna», però llegeixes de tot, des dels despistats fins a aquells que l'encerten un poc més. La història de l'«Ecol Valencien», la veig més com una etiqueta que com un adjectiu, i és més un problema del qui fa la crítica o l'entrevista, més que de nosaltres. Dir Escola Valenciana en aquests moments és com fer una crítica de Chalan i dir que pertany a l'escola francobelga...

—En alguna part, he sentit dir que en les teues històries hi ha una segona lectura. Jo ho he intentat... (Riem).

—Bé. Això no és res amagat, ni cabalístic, ni de signes, ni de res. Jo intente que el lector passe, si fa no fa, una hora llegint un àlbum i s'ho passe bé, sense

més. I una altra és que el lector s'enrotlle més, que veja gràcia als diàlegs, el rerefons del que és la història. Perquè, d'alguna manera, el que faig és una revisió d'allò que és un heroi, en quin tipus d'acció el moc. Per a això, he tingut en compte, tant la literatura escrita, com el tebeo clàssic o el cine. El que he pretès i encara pretenc amb Roco Vargas és revisar què és l'heroi clàssic, des d'un punt de vista irònic, perquè, si no és així, em sembla un poc fora de temps i de to utilitzar un heroi perquè sí.

Per això he triat la ciència-ficció, on pots utilitzar un muntó de recursos sense que calga justificar-ho massa. En tot cas, aquesta justificació es basa a donar-ne moltes dades, que no queden en l'aire. Si tu construeixes una ciutat, has de pensar com l'has de fer, ja que, immediatament, has d'omplir-la de personatges. En aquest sentit, l'arquitectura, els decorats, etc, són un complement molt important. És això el que pretenc, que la gent més atenta se n'adone, que hi descobreisca aquestes pistes.

—Diuen que els teus protagonistes són lletjos, de Claudio Cueco a Roco Vargas, ¿què n'has de dir?

—Tota la literatura que es conta sobre l'autor i els seus personatges, que si són aquests els qui manen, que es fan a ells mateixos, això... (dubta)... això és un poc cert (riu). És una cosa un poc unanimitat. El perill del personatge que, si el mates, et mata ell a tu és un poc cert.

Allò que sí que veus és que, els personatges secundaris, els pot dur a puntellons, fer-hi el que vulgues, però els protagonistes et duen del cul. De tot això, jo en faig bastants bromes.

El figatell

Vicent MARQUÈS

El costum de fer-se l'aperitiu abans de dinar o sopar és molt estès al País Valencià, i olives, ametles, pernil, sèpies, salades, etc. en són els ingredients més habituals. També pot ser a base de figatell, espècie de mandonguilla de fetge de porc, embolicada en un tel de saginera que fan per la Safor, la Marina Alta (de Cullera a Dènia, aproximadament) i algun lloc de l'Alcoià (Beneixama, sobretot).

Deu tractar-se d'una menja molt antiga, perquè, segons diu Llorenç Millo (*La taula i la cuina*) en «El banquet dels savis» d'Ateneu de Naucratis ja s'esmenta una preparació molt semblant. El mot «figatell» deriva del llatí «ficatu» —fetge— i és (segons Coromines) d'origen mossàrab, ja que «fetge» és un derivat de «feticu», que també és llatí, però més modern. Si més no, l'origen d'aquestes mandonguilles és pre-àrab, doncs, i, a més, devien ser conegudes per tot l'Europa mediterrània.

Actualment i amb els mateixos ingredients, també en fan a Còrsega («figatelli»), per algunes regions d'Itàlia («figatei» a la Llombardia, «fegatelli» a la Toscana i a la Basilicata) i per una part d'Occitània que comprén el Vivarès, el Valentinès, el Comtat Venaissí, la Provença alpina i oriental i el País Niçard. Al llibre *La cuyna mallorquina*, editat per primera vegada a Felanitx el 1886, trobem també una recepta de «frigatei». Així, doncs, al segle passat encara devien fer-ne a Mallorca.

Per Occitània les fan amb carn, fetge i bledes (o espinacs) tot embolicat amb saginera, i també se les mengen d'aperitiu. Les anomenen «calhetas» —«caietas» en grafia mistralenca—, que, segons els diccionaris consultats, és un

diminutiu de «calh» (quall, el quart estómac dels remugants), encara que no hi veig clara la relació, si no és que en èpoques anteriors no hi hagués el costum de farcir els estòmacs amb la pasta d'aquesta espècie de mandon-

guilla. Hi ha llocs de la Provença on en diuen «gaietas» i hi ha qui diu que aquest nom és un derivat de «gaio» (lletó, pàncreas), però això sembla més difícil de creure encara. També s'anomenen «calhetas» uns rotllets de carn farcits que fan al País Niçard i unes mandonguilles de formatge i cansalada embolicades en fulles de col, típiques de les Valls Valdeses (Occitània italiana).

Composició

300 gr de fetge de porc, 300 gr de magre de porc, tel del sagí, julivert, claus d'espècia, pebre, sal.

Picarem (ben fi) el fetge, la carn i el julivert, i ho barrejarem tot. Farem unes mandonguilles grosses, les embolicarem amb trossos de saginera i les aplanarem un poc. Es poden fer al forn (uns 45 minuts a foc suau), fregides o torrades a la graella. Ho servirem calent.

Variants: podem afegirhi alls, canyella en pols i una cullerada de sagí.

«Calhetas»

150 gr de fetge de porc, 300 gr de magre de porc, 100 gr de cansalada viada, 500 gr de bledes (o espinacs), 3 o 4 grans d'all, tel de sagí, pebre, nou moscada, sagí, sal.

Rentarem les bledes i les bullirem amb aigua i sal durant uns quinze minuts. Les deixarem escórrer, les trinxarem i farem el mateix amb el fetge, la carn, la cansalada i els alls, tot ben fi. Ho barrejarem, hi afegirem sal i espècies, i amb les mans farem unes boles de la grandària d'una taronja. Tallarem la saginera, embolicarem cada bola

en un tros de tel i les aplanarem lleugerament. Untarem amb sagí una cassola plana d'obra, posarem les «calhetas», les ruixarem per damunt amb un poc de sagí líquid i les posarem al forn. Les tindrem a foc suau una hora, aproximadament (segons el gruix) i les ruixarem sovint amb el suc de cocció. Es poden menjar calentes o fredes.

Variants: podem afegirhi api, cebes, ous batuts, ronyons, cor, pa ratllat, una copeta d'aiguardent, julivert, farigola, llorer, sàlvia, cerfull, alfàbrega, claus d'espècia, trufes. En

comptes de bledes, ho podem fer amb lletugues. per les zones alpines pròximes al Mediterrani ho fan sense verdures i ho assaonen amb sàlvia, farigola, romaní o ginebrons (així les va tastar a Puget-Teniers —País Niçard— el gran Curnonski, príncep dels gastrònoms, i les va qualificar d'exquisides). El sagí pot ser oli d'oliva, sobretot a la vora del Roine i del Mediterrani. Hi ha qui sols fa una «calheta», grossa i allargada. Es poden conservar algun temps ficant-les —acabades de fer— en gerres o pots de vidre i cobrint-les amb sagí.